

Тылы сайыннары

Балабан ыйа

«Кемус куьун»

«Биьиги уьуйааммытыгар кэллибит»	«Ыалдытымсах буолуохха»	«Тереебут туелбэм» О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии	«Идэ араастара»
----------------------------------	-------------------------	--	-----------------

Куьунну айылба уларыйар, араас енунэн оонньуур,ардахтаах, тыаллаах. Кун уота мелтуур,от-мас хагдарыйар, сэбирдэхтэр сабараллар. Айылбаба харыстабыллаах сыьыан.сиэри-туому тутуьуу айылбаба сугуруйуу.

Обуруот аьын, сир аьын хомуйаллар, хаьааналлар, детсад, оскуола арыллар, улахан о5олор оскуолаба уерэнэ бараллар.

О5олор дьайыылара:

Уьуйаанна сана кэлэн о5олордуун билсиьии-бодоруьуу

Кинигэ муннугар араас кинигэлэри керуу, кэпсэьин.

Обуруот астарын туьунан хобооннору уэрэтии.

Сир астарын туьунан открьткалары керуу, кэпсэтии.

«Мин сайыны таптыбын» ситимнээн кэпсииллэрин ситиьии.

«Куьун бэлэхтэрэ» аралдьыйыга бэлэмнэнии.

<p>Сыала: уьуйаан улэьиттэрин,кинилэр тугу улэлииллэрин туьунан билиьиннэри; Уьуйаан аатын сепка ааттыылларын ситиьии; киэн туттан ойуулуур-дьуьуннуур тыллары туттан кэпсииргэ уерэтии, чуолкайдык санаралларын ситиьии.</p>	<p>Сыала: о5о дьизэ кэргэнин туьунан тереппуттэрин толору ааттарын билэр, тус оло5ун туьунан кэпсиир уеруйэхтэрин уескэтии. Чуолкайдык санаралларын ситиьии.</p>	<p>Сыала: тереебут туолбэ туьунан билиитин кэнэтии. О5о улахан дьону кьытта бодоруьуутун уескэтии. Хартыьынанан кэпсээни истии, ол кэннэ о5олор 3-4 тыллаах этии онороллороун ситиьии. Аьабас дор5ооннору чуолкайдык санарарга уерэтии. Кыра группаба уерэппити хатылааьын. Ө, Ү дор5ооннору чуолкайдык санарарга уерэтии.</p>	<p>Сыала: идэлэр тустарынан билиилэрин ханатыы, тереппуттэрэ туох идэлэхтэрин кэпсииллэрин ситиьии.Аат тылы туохтууру кьытта сепке ситимниир. Идэ арааьын билсэр, кимиэхэ туох наадатын, тугу гьынарын туьунан кэпсиир.</p>
<p>Куннээ5и тугэннэ «Мээчиги хап, ааккын эт» - т/о</p>	<p>«Мин дьизэ кэргэним» хаартысканан кэпсээн</p>	<p>«Мин олорор туелбэм» - дьаарбайыы.</p>	<p>«Ким туттарый?» толк/о «Туохха туттулларый?» т/о«Ким уобун ордук чорботор» арт.о «Мээчиги хап, ааккын ааттаа»</p>

			т/о
О5о тус бэйэтин дьярыга «Кинигэ муннугар» - сайыннараар эйгэ.	«Мин теруччум» - сайыннараар эйгэ	«Тереебут туелбэм» - сайыннараар эйгэ.	«Улэ барыта учугэй» - сайыннараар эйгэ.

Алтынны «Хотой Айыы» ыйа

Тереебут дойдум

«Дойдум-кэрэ миэстэлэрэ»	О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии	«Куьун бэлэхтэрэ»	«Мин дьизэ кэргэним» Ийэ кунэ
--------------------------	------------------------------------	-------------------	--------------------------------------

Тереебут дойдум ерус урдугэр турар, урэх устар, дэриэбинэ ортотугар Булун куел сытар.Ерус, куол, урэх диэн ейдебуллэри билсэр. Тереппуттэрэ ааттарын, ханна тугу улэлиллэрин судургутук кэпсээин, чугас олорор ыалларын керенбилэр, кэпсэтэр.

Сыала: биһиги дойдубут айылбата араас уратыларын туһунан ейдебуллэрин ханатыы, айылбаны Тереебут айылба кэрэтин кердеруу, харыстабыллаах сыһыаны иитии. Олорор дэриэбинэлэригэр таптала, киэн туттууну иитии	Уос бутэй дор5ооннорун (Б-П) чуолкайдык санарыны чинэтэн уерэтии.	Сыала: дьыл кэмин уратытын билииннэрии. О5о кэпсиир уеруйэхтэрин уьугуннары.О5уруот астарын сепке ааттырга уерэтии. Туохтууру ааспыт, билинни уонна буолар кэмнэ туруоруу (ууннэрбиппит, харайбыппыт, хостообуппут, тууьаабыппыт, сиэхпит.	Сыала: тылларын саппааьын байытыы, санарар саналарын сайыннарыы, Дьизэ кэргэнин дьонун ааттарын билэллэрин ситиьии.Ийэни хоһуйар уус – уран тыллаах аймнылары аа5ан иһитиннэрии
«Дойдум» картаны керуу	Истэр уеруйэ5и сайыннараар ооньнуулар: «Туох санарарый, таай», «Ханна тыаьаттылар, таай»	«Минньигэс да салааттар» - ч/о Толу/о «Сытынан (амтанынан) таай»	«Мин дьизэ кэргэним» - буклеттары оноруу Ес хоьооно «Элбэх бырааттыылартан эьэ куттанар»

«Тереебут туолбэм» - сайыннараар эйгэ	«Кемус хатырыктаахтар»- сайыннараар эйгэ	«Куьун бэлэхтэрэ»- сайыннараар эйгэ	«Мин дьиз кэргэним» - сайыннараар эйгэ
--	--	--	--

Сэтинньи «Байанай» ыйа

«Ааттаарым Байанай, аьатарым Аар тай5ам»

«Ханнык кыыл санарарый?»	«Ыт иччитин хайдах кердеебутэй» ненец остуоруйата О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии	«Мастары ойуулаан кэпсээьин»	«Байанай» Ойуур кыыллара
-----------------------------	--	---------------------------------	---------------------------------

Тыынар-тыыннаах, хамсыыр-харамай уонна кьи – айыл5а оболоро буолаллар, онон айыл5аны кытта быстыспат сибээстээхтэр, кини дьайытыттан тутулуктаахтар, ол иьин айыл5аны харыстыбыт, керевут-харайабыт, таптыбыт, киниэхэ сугуруйэбит.

Оболор дьайыылара:

Симэмэх кыыл, кэбийээччи диэн белехтуур.

Мастары, талахтары белехтуур.

Таабырын таайсыы.

Ебугэ этиитинэн ойуур иччитэ – Байанай. Кини олус еьургэс, тыаьы-ууьу себулээбэт, кыьырдабына булду ургутэр, сир аьын булларбат. Ол иьин Байанайы ытыктыыр наада, мынына суохтааххын..«Байанай» аралдьыйыга бэлэмнэнии.

Сыала: иитээччи кеметунэн кылгас кэпсээн кэпсээьин. Кыыллар оболорун сепке ааттыырга уерэтии; утарыта тыллары сепке этии; дор5ооннору чуолкайдык санарыы.	Сыала: остуоруйаны истии, боппуруостарга эппиэттээьин, о5о кэпсиир бабатын уьугуннарыы. Тыл тебетунээ5и бутэй дор5ооннору (Т-Д) чуолкайдык санарыыны чинэтии.	Сыала:о5о киэн эйгэ5э тахсан кэпсиир уеруйэхтэрин уьугуннарыы.Мастары тэннээн кеуруу;туох уратылаахтарын, тас кестуулэрин кэпсииргэ холонуу. Хартынанна куьунну ойуур, мастер тустарынан 3-4 тылынан ситимнээхтик кэпсэтиннэрии.Куьунну сэбирдэх еун, бэлиэтин быьаартарыы –арабас, кытархай,	Сыала:булт тэриллэрин билиьиннэрии, керуу. Аат тылга туохтууру, да5ааьыны буларга уерэтии (саьыл суурэр, албын, бере улуйар, курэн). Бере туьунан 2-3 тыллаах этиини онорторуу,
---	---	---	--

		оранжевай (аат тыл + дабаадын)	ситимнээх сананы сайыннары.
«Этиини ситэр» - т/о	«Собо» уруууй «Кэччэгэй балыксыт» остуоруйа кэпсээын.	«Биир – элбэх» т/о	«Кыыл суолун таай» - толк/о «Байанай» аралдьыйы
«Дьиз тиэргэнэ» - сайыннарар эйгэ	«Биьиги тыабыт кыллара, кетердере» - сайыннарар эйгэ	«Кэрэ айылба» - сайыннарар эйгэ	«Байанай бэлэхтэрэ» - сайыннарар эйгэ

Ахсынньы «Остуоруйа» ыйа

«Остуоруйа», «Сана дьыл»

Обону чуолкайдык санарарга уерэтии	«Харыйа ууммут»	«Сана дьылга бэлэмнэнии»	Остуоруйа кизьэтэ
(С) дорбоону чуолкайдык санарарга уерэтии.	Сыала: ойуулуур кэпсээн онорорго, аат тылы туохтууру кытта сепке ситимнииргэ уерэтии. «Сана дьыл» хартыынанан этиилэри онорторуу, ситимнээх сананы сайыннары.	Сыала: хартыынан бэсиэдэ, кэпсэтии кэмигэр актыбынайдык кытталларын ситиьии. «Сана дьылга бэлэмнэнии» кэпсиир, ситимнээх сананы сайыннары.	Обо бэйэтин саастыылаахтарын кытта кэпсэтэр уеруйэхтэрин сайыннары. Ойуулуур-дьюуннуур тыллары туттан тылын-еьун байыты.
Альбомтан С дорбоонноох ойуулары кердеруу. «С» дорбоон бэлиэтин пластилинынан онорторуу. Ыты икки ардыгар хатайдаан баран икки кытытын утары токурутуу.	«В лесу родилась елочка» ырыа тылын хатылааьын	«Ховуол оболоро уонна бере» бырааттыы Гриммнэр	«Ойуута бул» ост/о «Ойуунан кэпсээ» толк/о

	Группа ийн киэргэтии, дуобуйууну ылыы	«Сана дьыллаа5ы киэргэллэр» - сайыннарар эйгэни тэрийии	«Остуоруйа олохтоохторо» - сайыннарар эйгэ.
--	---	--	---

Тохсунньу «Танха» ыйа

Кыбын

«Куоска хаартан куттаммыт»	Ийэм, а5ам туттар тэриллэрэ	«Биьиги бырааска ыалдьыттаатыбыт»	О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии
Сыала: дьыл кэмнэрин хатылаабын, ырытыыы. Хартыынан бэсиэдэ,,этии толкуйдаабын, о5о айан кэпсиир дьоурун сайыннарыы,хольуу этиини онорорго холонуу.	Сыала:о5о улахан дьону кытта кэпсэтэр уеруйэхтэрин сайыннарыы. Ебугэлэрбит дьарыктарын, туттар тэриллэрин билибиннэрии.Тыл саппаабын байытыы, предмет чаастарын ааттатыы. Тэрили аналынан, сэрэхтээхтик туттарга уерэтии.	Сыала: тылы сайыннарыы, быраас туттар тэриллэрин сепке ааттыырга уэрэтии, дор5оону чуолкайдык санардыы. Аат тылы элбэх ахсаанна, араас кэмнэ уларыттаран тылга эрчийии.	(Р) дор5оону чуолкайдык санарарга уерэтии.
Ейуттэн этэр «Кыбын» М.Тимофеев	«Бис, хомуй, наардаа» - толк/о	«Балыыыа5а» - ор/о	«Разведчиктар» т/о «Лыяхтары кетут» тыыныыга эрчийии
«Кыбынны дыктилэр» - сайыннарар эйгэ	«Ийэм, а5ам туттар тэриллэрэ» - сайыннарар эйгэ	«Балыыыа», «Эмп» - сайыннарар эйгэ	

Олунньу «Хомуьун» ыйа

Тыл ыйа

А5а дойдуну кемускээччилэр куннэрэ

Сынньалан	Айан кибитэ	Хомо5ой хобоон	Мин тапталаах
-----------	-------------	----------------	---------------

нэдиэлэтэ	аргыстаах	туульгэтэ О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии	а5ам О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии
	<p>Сыала: о5ону кэпсэтэргэ ынырыы. Чуолкайдык санарарыгар эрчийии. Кэпсэтэр уеруйэхтэри уескэтии. Хартынананан кэпсээн оноруу, аат тылы туохтууру кытта сепке ситимнииргэ уерэтии.</p>	<p>Сыала: ейго тутар дьо5урун сайыннарыы. О5о тылын-еьун байытыы, тылы сэргэ, туттан-хаптан уобараы тиэрдэригэр эрчийии Тыл ортотунаа5ы (НЬ) дор5оону чуолкайдык санарарга уерэтии.</p>	<p>Сыала: ситимнээх сананы сайыннарыы, а5аларын туьунан кэпсииргэ уерэтии. Хайгыыр тыллары тутта уерэнии. Аат тылга туохтууру булларыы: Мин а5ам уьанар, бултуур, мас кыстыыр уо.д.а. (Ч-ДЬ) дор5ооннору чуолкайдык санарыыны чинэтии</p>
	<p>«Куоракка айан» - а/о Ес хобооно «Киьи кэпсэтэн, сылгы кистэьэн, ынах маньраьан билсэр»</p>	<p>«Ханнык хобоонуй?» - ы/о</p>	<p>«Таай, ханна тыаьыыр» истэр уеруйэ5и сайыннараар оонньуу</p>
	<p>«Айан кьитэ аргыстаах»- сайыннараара эйгэ.</p>	<p>«Хомо5ой хобоон туульгэтэ» - сайыннараар эйгэ</p>	<p>«Мин а5ам» - сайыннараар эйгэ тэрийии</p>

Кулун тутар «Дьеьегей ыйа»

Мындыр ей

Чел турук

Обону чуолкайдык санарарга уерэтии	Обурукка туох уунэрий?	Олонхо дойдута	Биьиги куукулаларбыт - быраастар Обону чуолкайдык санарарга уерэтии
(X) дорбоону чуолкайдык санарарга уерэтии.	Сыала: оболорго «Обонньор уонна эьэ» остуоруйаны кэпсэьин, оболор тугу ейдеебутгэрин кылгастык кэпсииллэрин ситиьии, оболор кэпсииллэрин мьэьидээбэккэ истии, дорбоону чуолкайдык санарарга уерэтии.	Сыала: обо сатаан бодоруьар уеруйэхтэрин сайыннарыы; дорбооннору сепке санарыытын сайыннарыы. Хартыынаба улэ. Кэлэр кэмнээх туохтуур араастаан туттуллуутун билсэр.	Сыала: оболор бэйэлэрэ кыра кэпсээн онороллорун ситиьии, атын оболор кэпсииллэрин болбойон истэргэ уерэтии, тыл саппааьын байытыы. (5) дорбоону чуолкайдык санарарга уерэтии.
«Кутгас ыалдыттар» т/о		«Орто дойду олохтоохторо» - туг/о «Олонхо ус дойдута» сай/о	«Ким чуордук истэр» истэр уеруйэби сайыннаран оонньуу. т/о «Ким элбэх тылы этэр» (обо, аба, баба, обус)
	«Мин обуруотчуппун» - сайыннаран эйгэ	«Олонхо дойдута» - сайыннаран эйгэ	«Битэмииннээх астар» - сайыннаран эйгэ.

«Саас»

«Дьиз кэргэн кунэ»

«Саха танаа» О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии	Биьиги саха сиригэр олоробут. Сир аба.	«Бааарынай массыына»	О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии
Сыала: о5о кэпсиир уеруйэхтэрин уескэтии. Ойуулуур- дьууннуур тыллары туттан тылын-еьун байытыы. Быаарар тылы буларга эрчийии. Тыл саппааьын байытыы: са5алаах, сиэхтээх, сиэптээх, тимэхтээх. (Ш) дор5оону чуолкайдык санарарга уерэтии	Сыала: о5о кэпсиир уеруйэхтэрин уескэтии. О5о ситимнээх санатын сайыннарыы. Саха сирин туьунан билиилэрин кэнэтии. Тыл саппааьын байытыы: уулаах отон, буспут дьэдьэн. Этиигэ быаарар тылы тутта уерэтии (елгем, хатыы, хатыылаах, минньигэс, дыргыл сыттаах)..	Сыала: ситимнээх сананы сайыннарыы, предметтэри сепко ааттаааьын, дор5ооннору чуолкайдык санарыы. Аат тылы элбэх ахсаанна, араас кэмнэ уларыттаран тылга эрчийии.	(3) дор5оону чуолкайдык санарарга уерэтии
«Ыс, хомуй, наардаа» - ост/о «Куннэйи таныннар» - о/о	«Саха сирэ» - киинэ керуу Ес хобооно «Эйэ5эс киь элбэх дордоох»	«Куоска дьизтэ» остуоруйаны ырытыы.	«Телефон» дор5оону арааран истэр дьобурдарын, бол5омтолорун сайыннарыы.
«Саха танаа» - сайыннараар эйгэ	«Биьиги Саха сиригэр олоробут» - сайыннараар эйгэ	«Бааартан сэрэхтээх буолуу» - планшет оноруу	

Ыам ыйа «Салама ыйа»

«Кыайыы, эйэ»

«Сайын»

«Сааскы тубуктэр»	«Обуруот аьын ма5аьына»	«Уу-уучаан» О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии	Самаан сайыны керсуу
<p>Сыала: сааскы айыл5аны уустаан-ураннаан ойуулаан кэпсээьин, ситимнээх сананы сайыннарыы, хобуйарга уерэтии. О5о кэпсиир уеруйэхтэрин уьугуннарыы. «Сааскы сарсыарда»-кэтээн кербуттэн ситимнээх кэпсээн онорторуу. Тыабы-ууьу утугуннэрии.</p>	<p>Сыала: ма5аьынтан тугу атыылаьалларын сепке уонна чуолкайдык санарарга уерэтии. Бэйэ бэйэ5э эйэ5эстик сыьыаннаьыга иитии.</p>	<p>Сыала: «Суундьукку» хобоону истии, ырытыы. Симтимнээх сананы сайыннарыы. Кылгас хобоону уерэтии. Тумуктуур дьарыктаныы.</p>	<p>Сыала: урут буолбут тугэни ахтыы, ырытыы.о5о кэпсиир уеруйэхтэрин уескэтии. Ситимнээх сананы сайыннарыы.</p>
<p>«Таай, мин тугу улэлиибиний?» - т/о</p>	<p>«Ма5аьыын» ор/о</p>	<p>К.Чуковский «Суундьукку» кэпсээьин</p>	<p>«Ким тугу гынарый?» -т/о «Сайылыкка тахсыы» - а/о</p>
<p>«Айыл5а кэрэтэ» - сайыннарар эйгэ</p>	<p>«Обуруот астарын ма5аьына» - сайыннарар эйгэ</p>	<p>«Уу дьон оло5ор суолтата» - сайыннарар эйгэ</p>	<p>«Самаан сайыны керсуу» - сайыннарар эйгэ</p>

Туйанллыбыт литература

1. Дыбина О.В. Ознакомление с предметным и социальным окружением (средняя группа) издательство МОЗАИКА-СИНТЕЗ, Москва 2015
2. Семенова С.С., Ефимова Д.Г., Андросова Ю.В. «Тосхол» бырагыраама – сана кэрдийс кэмнэ методической босуобуйа /Федер.гос.уерэх стандарта – сахалыы о5о тэрилтэтигэр.
3. «От рождения до школы». Примерная общеобразовательная программа дошкольного образования /под.ред. Н.Е.Вераксы, Т.С.Комаровой, М.А.Васильевой. – 3-е изд. – М.: Мозаика_Синтез, 2014.
4. Ю С.С., Еремеева М.К., Николаева Т.И. О5о билии-коруу эйгэтигэр. Дьокуускай 2011
5. Гоголева С.В., Лепчикова Л.Р., Саввина М.Н. Хамсанылаах оонньуулар, эрчилийлэр.
6. Васильева К.И. Тереебут терут тылга уьуйуу. Дьокуускай 1997
7. Васильева К.И., Алексеева Д.П., Кэнчээри (босуобуйа) Дьокуускай «Бичик» 2013
8. Васильев Ю.И. Нууччалыы-сахалыы сахалыы-нууччалыы кылгас тылдыт. «Бичик» Дьокуускай 1994
9. Губанова Н.Ф. Развитие игровой деятельности (средняя группа) издательство МОЗАИКА-СИНТЕЗ, Москва 2014
10. Каратаев И.И. О5ону чуолкайдык санарарга уерэтии уонна грамотаба уерэнэргэ бэлэмнээбин. Дьокуускай «Бичик» 1993.
11. Аммосова В.В. О5о санатын сайыннарыы. Дьокуускай 2006.